

I. DIN CRONICA FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI

KANT ȘI CUGETAREA ROMÂNEASCĂ

Se împlinesc două sute de ani de la nașterea geniului filosofic care a fost Imm. Kant. Dacă germanii îl pot invoca cu mândrie în rivalitatea lor intelectuală cu alte popoare, omenirea toată la rândul ei poate să-l invoace ca o izbândă a năzuinței sale de-a se depăși pe sine. Opera filosofică a lui Kant este un fapt considerabil al spiritului omenesc și, cu toate părțile ei astăzi învechite, și-a păstrat în general o uimitoare actualitate. Mulți cugetători remarcabili, cu toate că inspirați de dânsa, au căutat, sub pretextul perfecționării, s-o înlocuiască. Desigur că unele obiecții pe care le aduceau filosofiei kantiane erau juste și unele modificări erau binevenite. Totuși e un lucru în adevăr extraordinar: după o lungă călătorie prin concepțiile filosofiei posterioare lui Kant, cu tot mirajul unora din ele și cu toate că uneori ele corespund mai bine cu evoluția științei și progresele experienței, – te întorci ca la un adăpost mai sigur sub acoperișul lui Kant.

Filosofia kantiană exercită până astăzi un fel de vrajă și, pe lângă faptul de-a fi închis o mare perioadă a

trecutului prin schimbarea de centru a speculațiunii, ea domină în așa mod filosofia ulterioară, încât toate încercările acesteia de-a merge mai departe, au mai mult aerul unor dibuiri și al unor eșafodagii vremelnice, în vederea unei concepții care nu s-a făurit încă și până la care rămâne tot construcția filosofului din Königsberg, cel mai bun refugiu și cel mai trainic adăpost. Evoluția filosofiei contemporane pare a fi fermecată: simte că nu poate rămânea la Kant, se avântă curajoasă înainte, dar pentru a reveni, ca după o pribegie dezamăgită și obositoare, la casa părintească, îndărăt. În orice caz, filosofia kantiană trăiește mai pe față sau mai latent în aproape toate direcțiile filosofice ulterioare: ea a devenit am putea spune – pentru a folosi propria ei terminologie – o adevărată *categorie apriorică a conștiinței filosofice contemporane*.

Influența lui Kant, dacă nu s-a propagat în toate țările de cultură cu aceeași rezezițiune cu care s-a întins în patria filosofului și dacă n-a rodit pretutindeni în chip tot așa de intens și tot așa de felurit ca în filosofia germană, ea n-a întârziat totuși să străbată la toate popoarele cu preocupări filosofice. Deși România, din cauza împrejurărilor istorice, rămăsese cu mult în urma Apusului în ce privește cultura, iar despre un început mai serios de mișcare filosofică nu se poate vorbi la noi decât abia din a doua jumătate a secolului al 19-lea, totuși întâmplarea a făcut ca o rază de filosofie kantiană să se furișeze devreme în țara noastră, o dată cu *începutul școlii românești*. Omul care a adus această rază a fost ardeleanul Gheorghe Lazăr, prin stăruința și entuziasmul căruia s-a întemeiat la 1818 în București cea dintâi școală superioară cu

limba de predare românească. Lazăr studiasse la Viena și citise operele lui Kant. Când a organizat programul școlii – care avea un caracter pe jumătate teoretic și pe jumătate practic – a introdus și două materii filosofice: logica și metafizica¹. Autorul după care Lazăr a predat aceste discipline era Kant, în timp ce la școala grecească, care rămăsese încă în ființă, se propunea logica după Condillac. De altfel chiar la școala românească, după ce Lazăr a cedat logica profesorului Erdeli, acesta – spre marea supărare a lui Lazăr – se slujea tot de Condillac². Așadar, cea dintâi rază de influență kantiană a coincis cu un moment esențial al renașterii noastre naționale; ba, având în vedere – după cum reiese din mărturisirea lui Eliade care a fost școlarul lui Lazăr – că acel curs filosofic a dat roade reale, putem spune că ușoara adiere de filosofie kantiană va fi fost chiar un element al redeșteptării noastre culturale. Cum de renasterea intelectuală a Apusului s-ar lega numele lui Platon, de-a noastră se leagă numele lui Kant. Ar fi desigur exagerat să spunem dacă prin renașterea noastră aș înțelege exclusiv momentul acela și cursul academic al lui Gheorghe Lazăr. Rândurile ce urmează vor arăta însă că influența lui Kant s-a exercitat în învățământul nostru o epocă mai îndelungată și într-o sferă mult mai largă. Fapta lui Lazăr mi-a dat numai prilejul să spun chiar de la început.

¹ Vezi Bogdan-Duică: *Gheorghe Lazăr* (Publicațiile Academiei Române), p. 88.

² Vezi Bogdan-Duică: *Gheorghe Lazăr* (Publicațiile Academiei Române), p. 89.

Deocamdată să mă mărginesc a semnala că preferarea lui Kant față de Condillac a fost sănătoasă. Motivarea lui Lazăr că „filosofia franțuzească trebuie să-și scoată căciula înaintei cele nemțești“, poate fi discutabilă în forma ei absolută, – de n-ar fi decât faptul că francezii îl dăruiseră lumii pe Descartes. Dar ea este exactă mărginindu-ne la veacul al XVIII-lea, când germanii după ce se înălțaseră cu Leibniz, l-au avut pe Kant, iar în Franța era un fel de oboseală a filosofiei, cel puțin în ce privește originalitatea³. Și cu deosebire pentru starea noastră culturală de atunci, când eram în fața dibuelilor intelectuale, a fost cred mai binefăcătoare o filosofie raționalistă cu caracter apodictic, cum era – în vastele margini ale apriorismului – filosofia lui Kant, decât o filosofie empiristă ca aceea a lui Condillac, care – ca orice empirism – cuprinde germeni sceptici și colorit hipotetic. La o epocă mai înaintată a culturii, empirismul este un reactiv prețios în fața rigidității dogmatice; dar la început, în perioada băjbâielilor și a obscurității, raționalismul are avantajul unei revelații intelectuale cu caracter mai tranșant și mai rapid. Să mai ținem seama și de faptul că o filosofie raționalistă introduce mai multă sistemă în cunoștințe decât empirismul, chiar un raționalism *critic*, prin urmare mai limitat, de felul celui kantian. Ochiul lui Lazăr a fost ager și inițiativa sa excelentă.

După Gheorghe Lazăr, un șir de învățați și dascăli ardeleni, care au jucat un rol însemnat în redeştep-

³ Cu deosebire este exactă pentru perioada de la 1780-1830 în intervalul căreia bogăția și strălucirea filosofică germană a fost cu adevărat incomparabilă.

tarea noastră și care și-au dat seama că mai ales atunci când lipsește o puternică tradiție, o cultură trebuiește așezată pornindu-se de la baze filosofice, au transplatat de asemeni idei kantiene în atmosfera noastră românească.

Aug. Treboniu Laurian, Timotei Cipariu și Simion Bărnuț s-au inspirat din Kant și au tradus pentru nevoile învățământului dintre anii 1840 – 1869, din operele filosofice ale influentului profesor Krug,⁴ care a fost urmașul lui Kant la Königsberg, dar care împărtășea un kantianism alterat cu Fichte și totodată scoborât din înălțimile sale la nivelul bunului simț comun. Atât Laurian cât mai ales Bărnuț admirau cu deosebire filosofia practică a lui Kant, – Bărnuț folosind ideile kantiane în luptele pentru libertate ale românilor de peste munți, precum și mai târziu, ca profesor la Universitatea din Iași în cursul său de drept public, proiectând idealul unui drept rațional, în fața vicisitudinilor dreptului istoric.

S-ar părea poate ciudat că ideile acestui curs au fost combătute nemilos de chiar Titu Maiorescu, care a fost – cum vom vedea mai la vale – poate cel mai însuflețit și desigur cel mai influent dintre kantianii noștri.

În realitate, Maiorescu combătea cu logica sa inflexibilă aplicațiunile lui Bărnuț, care erau adesea bizare – cu toate că nu întotdeauna, – dar în schimb atunci când acesta vorbește despre „un drept născut din rațiunea ginților și nemutabil“ și că „acest drept

⁴ Vezi Bogdan-Duică: *Cantiani români* („Semănătorul“, III, No. 6).

e mai vechi decât toate drepturile istorice, mai vechi decât istoria“, Maiorescu spune că e „foarte frumos zis!“⁵. În genere, Maiorescu, care era influențat și de filosofia evoluționismului, nu se împăca, cel puțin în domeniul practic, cu un raționalism nemlădios, și îl vedem și adversarul teoriilor filologice ale lui Laurian și Cipariu care voiau să opună limbii populare o limbă construită rațional. Toți aceștia erau copiii sufletești ai filosofiei unei epoci care, închinându-se postulatelor rațiunii, nu aveau îndeajuns simțul istoric.

Mai înainte de a trece la strălucitul profesor de filosofie care a fost Titu Maiorescu, să menționăm un kantian în afară de linia profesorilor, pe marele poet Eminescu. De la el ne-a rămas o traducere fragmentară a „Criticii rațiunii pure“¹. În luptă cu o limbă încă neformată. Eminescu a încercat creațiuni de termeni filosofici care n-au putut rămâne în limbă, căci pentru o operă ca aceasta, trebuie mai mult gustul unui spirit ponderat decât zborul unei fantezii într'aripate. Unde influența kantiană e vizibilă la Eminescu, e mai ales în nuvela sa filosofică „Sărmanul Dionis“, care, într-o limbă măiastră, expune teoria idealității spațiului și a timpului – însă cu un puternic colorit romantic, cu aplicări metapsihice care desigur erau străine de Kant. Eminescu îl întrece aici chiar pe Schopenhauer, din a cărui filosofie poetică se împărtășise cu pasiune.

Dar kantianul care a radiat mai multă influență în a doua jumătate a secolului al 19-lea, răspândind

⁵ Critici, Ed. Minerva, Vol. 2, p. 232.

¹ V. I. Rădulescu-Pogoneanu în „Convorbiri Literare“, No. 3-5 din 1906.

ideile filosofului de la Königsberg în cercuri largi și colorând cu ele atmosfera vieții noastre intelectuale, este Titu Maiorescu. Atât la Iași, unde între anii 1863 – 1872 a fost profesor de filosofie la Universitate și sufletul societății literare „Junimea“, care organiza, între altele, prelegeri populare, cât și în București, unde a propus la Universitate, Istoria filosofiei contemporane, de la 1883 până la 1910, Maiorescu, dispunând de un superior talent de catedră, a făcut întinse plantații kantiane, în sufletul atâtor rânduri de ascultători.

Maiorescu își făcuse cultura universitară la Berlin între anii 1858 – 1861. Pe atunci, Kant nu era socotit acolo ca având o valoare de actualitate, dar profesorul Karl Verder l-a sfătuit pe Maiorescu în momentul când își termina studiile, „să se ocupe de Schopenhauer pentru a ajunge prin el la Kant, „Critica rațiunii pure“, ca la un izvor ce va trebui din nou desfundat“¹.

De la Maiorescu n-au rămas opere filosofice kantiane. Logica lui deși străbătută de suflul apriorismului, n-am putea zice că este în alcătuirea materiei sale, specific kantiană¹. Activitatea filosofică a lui Maiorescu a fost mai mult orală și pentru chestiunea care ne preocupă trebuie să ne referim la lecțiile sale universitare.

Spre deosebire de pildă de Laurian, care îmbrățișa entuziast concepția lui Kant în ansamblul ei

¹ Dintr-o scrisoare a lui Maiorescu către I. Petrovici, din 27 Mai (9 Iunie) 1906.

¹ În mai mare măsură herbartiană, mai ales din cauza influenței tratatului lui Drobisch, logician din școala lui Herbart.

sistematic, despre care ne dă în „cuvântul său academic“ din 1845, o icoană sintetică nedeformată, Maiorescu – deși personal sever în conceperea datoriei – nu puna mare preț pe filosofia practică a lui Kant, al cărei formalism rigid nu-i era pe plac. Pe cât era de partizan al formalismului logic – pe care în polemicile lui îl aplica cu așa rigoare că aproape nu era nimeni căruia să nu-i găsească contradicții – pe atât nu se împăca cu teoria imperativului categoric, în orice caz cu bazele filosofice ale moralei lui Kant.

Înclina mai degrabă spre morală la Schopenhauer, după cum în teoria frumosului, deși Kant afirmase cu putere caracterul dezinteresat al artei, ceea ce se potrivea cu felul de a gândi al lui Maiorescu, el era înrâurit în întreaga sa concepție tot de Schopenhauer.

În schimb, Maiorescu era admiratorul pasionat al „Criticii rațiunii pure“ și în special al capitolului „Estetice transcendentale“ în care așeza – pe deasupra intențiilor lui Kant – centrul filosofiei kantiane. (Teoria categoriilor de asemeni o cam neglija.)

În amintirea tuturor care au ascultat prelegerile lui, sunt încă vii lecțiile copioase pe care le făcea despre aprioritatea spațiului și timpului, dezvoltând cu o mare bogăție de amănunte cele patru argumente kantiane, așa de concis și condensat formulate de autorul lor. La ele mai adăuga ca argument propriu: precocitatea matematicienilor și aceea a muzicanților, a căror artă se întemeiază pe raporturi numerice inconștiente, așadar pe lucruri de natură internă.

Ca și Kant, Maiorescu conchidea cam repede din aprioritatea spațiului, și timpului – idealitatea lor.

Cuprins

Notă asupra ediției	5
I. DIN CRONICA FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI	9
Kant și cugetarea românească	9
Contribuții la filosofia lui Eminescu	26
Aforismele lui Titu Maiorescu	43
C. Rădulescu-Motru	61
A. D. Xenopol	71
Incursiunile filosofico-pedagogice ale d-lui S. Mehedinți	87
II. TITU MAIORESCU (1840-1917)	100
Cuvânt înainte	100
Titu Maiorescu	103
T. Maiorescu, profesor	132
George Enescu și Titu Maiorescu	144
Titu Maiorescu și soția sa	148
În memoria lui Titu Maiorescu	153
Maiorescu și... Țichindeal	157
Maiorescu și eliberarea Ardealului	161
Apendice	164
III. EVOCĂRI.	171
Gânditori și Evenimente	171
Dimitrie Cantemir	171
În cinstea d-lui C. Rădulescu-Motru	175
La inaugurarea statuilor lui Titu Maiorescu, Vasile Conta și A.D. Xenopol	177

La 30 de ani de carieră didactică.	183
Poezia filosofică la Eminescu	189
IV. DISCURSURI ACADEMICE	202
Alexandru Philippide în evoluția culturii românești	202
Răspunsul d-lui prof. C. Rădulescu-Motru	226
Răspunsul D-lui I. Petrovici la laudă țaranului român	254
La centenarul lui Titu Maiorescu	273
V. VARIA	303
Etnicul în filosofie	303
Reflecții despre popularitate	310
Menirea Universităților	331
POSTFAȚĂ	357
Ion Petrovici și spiritul filosofic	357
Lista principalelor volume ale lui I. Petrovici	366

Printed and bound in Romania

by **punct**